

22. Cūque venerint patres earum, ac fratres, & adversum vos queri cōperint, atque iurgari, dicemus eis: Misere mini eorum: non enim rapuerunt eas iure bellantium atque victorum, sed rogantibus ut acciperent, non dedidit, & a vestra parte peccatum est.

23. Feceruntque filij Benjamin, ut sibi fuerat imperatum: & iuxta numerum

suum rapuerunt sibi de iis, quæ dūcebant choros, uxores singulas: abieruntque in possessionem suam aedificantes urbes, & habitantes in eas.

24. Filij quoque Israël reversi sunt per tribus, & familias in tabernacula sua. In diebus illis non erat rex in Israël: sed unusquisque quod sibi rectum videbatur, hoc faciebat.

LIBER RUTH.

EXimia pietatis & dīvinae providentiæ singulare exemplum exhibet iste libellus. RUTH enim Moabitidis socrum suam in patriam reverentem piè subsequuta, Booz predictiviti secundis nuptiis iungitur, cui parit Obed Davidis avum, unde Christus genus suum secundum carnem ducit.

Hanc historiam Iudicum tempore contigisse constat ex scriptura (infr. v. 1.) sub quo autem Iudice minimè constat. Verum non incommode referri potest ad Samgaris tempora aut Deborah. Patet enim ex nostro calculo Rahab exploratores excepisse anno mundi 2553. qui sit Period. Iul. 3263. Iosue tum primùm Republicam cepisse anno mundi 2553. qui sit Period. Iul. 3263. Iosue tum primùm Republicam cepisse anno mundi 2553. qui sit Period. Iul. 3263. Iosue tum primùm Republicam cepisse anno mundi 2553. qui sit Period. Iul. 3263.

CAPUT PRIMUM.

Elimelech Bethlehemita præ nimia fame cum uxore Noëmi ac duobus filiis in terram Moab concedit; quo unà cum filiis mortuo, Noëmi cum Ruth nuru sua in Bethlehem revertens, non vult vocari Noëmi, sed Mara.

1. N diebus unius iudicis, quando iudices præerant, facta est fames in Terra. Abiitque homo de Bethlehem Iuda, ut peregrinaretur in regione Moabitudine cum uxore sua, ac duobus liberis.

2. ipse vocabatur Elimelech, & uxor eius Noëmi: & duo filij, alter Mahalon, & alter Chelion, Ephrathæi de Bethlehem Iuda. Ingressisque regionem Moabitidem, morabantur ibi.

Anno M. circiter 2706. Ant. Chr. 1298.

3. Et mortuus est Elimelech maritus Noëmi: remansitque ipsa cum filiis.

4. Qui acceperunt uxores Moabitudas, quarum una vocabatur Orpha, altera vero Ruth. Manseruntque ibi decem annis.

5. & ambo mortui sunt, Mahalon videlicet & Chelion: remansitque mulier orbata duobus liberis ac marito.

6. Et surrexit ut in patriam pergeret cum utraque nuru sua de regione Moabitudine: audiverat enim quòd respexisset Dominus populum suum, & dedisset eis escas.

7. Egressa est itaque de loco peregrinationis suæ, cum utraque nuru: & iam in via revertendi posita in Terram Iuda,

8. dixit ad eas: Ite in domum matris vestræ, faciat vobiscum Dominus misericordiam, sicut fecistis cum mortuis & mecum.

CAPUT II.

Ruth pressa fame, spicas in agro Booz affinis sui colligens, gratiam apud eum invenit, & læta vespere ad socrum reversâ, multum frumenti & de ciborum reliquis ei offert.

9. Det vobis invenire requiem in domibus virorum, quos sortituræ estis. Et osculata est eas. Quæ elevatâ voce flere cœperunt.

10. & dicere: Tecum pergemus ad populum tuum.

11. Quibus illa respondit: Revertimini filię mœx, cur venitis mecum? num ultrâ habeo filios in utero meo, ut viros ex me sperare possitis?

12. Revertimini filię mœx, & abite: iam enim senectute confecta sum, nec apta vinculo coniugali. etiam si possem hac nocte concipere, & parere filios.

13. si eos expectare velitis donec crescant, & annos pubertatis impleant, ante éritis vetulæ quam nubatis. Nolite, quæso, filię mœx: quia vestra angustia magis me premit, & egressa est manus Domini contra me.

14. Elevatâ igitur voce, rursum flere cœperunt, Orpha osculata est socrum, ac reversa est: Ruth adhæsit socruī suæ.

15. cui dixit Noëmi: En reversa est cognata tua ad populum suum, & ad deos suos, vade cum ea.

16. Quæ respondit: Ne adverseris mihi ut relinquam te & abeam: quocumque enim perrexeris, pergam: & ubi morata fueris, & ego pariter morabor. Populus tuus populus meus, & Deus tuus Deus meus.

17. Quæ te terra morientem suscepit, in ea moriar: ibique locum accipiam sepulturæ. Hæc mihi faciat Dominus, & hæc addat, si non sola mors me & te separaverit.

18. Videns ergo Noëmi, quòd obstinato animo Ruth decrevisset secum pergere, adversari noluit, nec ad suos ultrâ reditum persuadere:

19. profectæque sunt simul, & venerunt in Bethlehem. Quibus urbem ingressis, velle apud cunctos fama percerebuit: dicebantque mulieres: Hæc est illa Noëmi.

20. Quibus ait: Ne vocetis me Noëmi (id est, pulchram) sed vocate me Mara (id est, amaram) quia amaritudine valde replevit me Omnipotens.

21. Egressa sum plena, & vacuum reduxit me Dominus. Cur ergo vocatis me Noëmi, cum Dominus humiliavit, & afflixit Omnipotens?

22. Venit ergo Noëmi cum Ruth Moabitudine nuru sua, de terra peregrinationis suæ: ac reversa est in Bethlehem, quando primùm hordea metebantur.

1. ERat autem viro Elimelech sanguineus, homo potens, & magnarum opum, nomine Booz.

2. Dixitque Ruth Moabitidis ad socrum suam: Si iubes, vadam in agrum, & colligam spicas, quæ fugerint manus metentium, ubicumque clementis in me patrisfamilias reperero gratiam. Cui illa respondit: Vade filia mea.

3. Abiit itaque & colligebat spicas post terga metentium. Accidit autem ut ager ille haberet dominum nomine Booz, qui erat de cognatione Elimelech.

4. Et ecce, ipse veniebat de Bethlehem, dixitque messoribus: Dominus vobiscum. Qui responderunt ei: Benedicat tibi Dominus.

5. Dixitque Booz iuveni, qui messoribus præerat: Cuius est hæc puella?

6. Cui respondit: Hæc est Moabitidis, quæ venit cum Noëmi, de regione Moabitudine,

7. & rogavit ut spicas colligeret remanentes, sequens messorum vestigia: & de manè usque nunc stat in agro, & ne ad momentum quidem domum reversa est.

8. Et ait Booz ad Ruth: Audi filia, ne vadas in alterum agrum ad colligendum, nec recedas ab hoc loco: sed iungere puellis meis,

9. & ubi messuerint, sequere. Mandavi enim pueris meis, ut nemo molestus sit tibi: sed etiam si sitieris, vade ad sarcinulas, & bibe aquas, de quibus & pueri bibunt.

10. Quæ cadens in faciem suam, & adorans super terram, dixit ad eum: Uinde mihi hoc, ut invenirem gratiam ante oculos tuos, & nosse me dignareris peregrinam mulierem?

11. Cui ille respondit: Nunciata sunt mihi omnia, quæ feceris socruī tuæ post mortem viri tui: & quòd reliqueris parentes tuos, & terram in qua nata es, & veneris ad populum, quem antea nesciebas.

12. Reddat tibi Dominus pro opere tuo, & plenam mercedem recipias a Domino Deo Israël, ad quem venisti, & sub cuius confugisti alas.

13. Quæ ait: Inveni gratiam apud oculos tuos domine mi, qui consolatus es me, & locutus es ad cor ancillæ tuæ, quæ non sum similis unius puellarum tuarum.

14. Dixitque ad eam Booz: Quando hora vespendi fuerit, veni huc, & comede panem, & intinge buccellam tuam in aceto. Sedit itaque ad messorum latus, & congregavit polentam sibi, comeditque & saturata est, & tulit reliquias.

15. Atque inde surrexit, ut spicas ex more colligeret. Præcepit autem Booz pueris suis, dicens: Etiamvis vobiscum metere voluerit, ne prohibeatis eam:

16. & de vestris quoque manipulis proficite de industria, & remanere permitte, ut absque rubore colligat, & colligentem nemo corripiat.

17. Collegit ergo in agro usque ad vesperam: & quæ collegerat virgâ cædens & excutiens, invenit hordei quasi ephi mensuram, id est, tres modios.

18. Quos portans reversa est in civitatem, & ostendit socru suæ: insuper protulit, & dedit ei de reliquiis cibi sui, quo saturata fuerat.

19. Dixitque ei socrus sua: Ubi hodie collegisti, & ubi fecisti opus? sit benedictus qui misertus est tui. Indicavitque ei apud quem fuisset operata: & nomen dixit viri, quod Booz vocaretur.

20. Cui respondit Noëmi: Benedictus sit a Domino: quoniam eandem gratiam, quam præbuerat vivis, servavit & mortuis. Rursumque ait: Propinquus noster est homo.

21. Et Ruth, Hoc quoque, inquit, præcepit mihi, ut tandiù messoribus eius iungerer, donec omnes segetes meterebantur.

22. Cui dixit socrus: Melius est, filia mea, ut cum puellis eius exeat ad metendum, ne in alieno agro quispiam resistat tibi.

23. Iuncta est itaque puellis Booz, & tandiù cum eis messuit, donec hordea & triticum in horreis conderentur.

CAPUT III.

Ruth socru suæ consilio obsecuta, ad pedes Booz dormientis recumbens, nuptias vœcundè postulat; accepto læto responso, sex hordei modios ad socrum defert.

1. Postquam autem reversa est ad socrum suam, audivit ab ea: Filia

mea, quæram tibi requiem, & providebo ut bene sit tibi.

2. Booz iste, cuius puellis in agro iuncta es, propinquus noster est, & hac nocte aream hordei ventilat.

3. Lavare igitur, & ungere, & induere cultioribus vestimentis, & descende in aream. non te videat homo, donec esum potumque finierit.

4. Quando autem ierit ad dormiendum, nota locum in quo dormiat: veniesque & discooperies pallium, quo operitur a parte pedum, & projicies te, & ibi iacebis: ipse autem dicet tibi quid agere debeas.

5. Quæ respondit: Quidquid præceperis, faciam.

6. Descenditque in aream, & fecit omnia, quæ sibi imperaverat socrus.

7. Cùmque comedisset Booz, & bibisset, & factus esset hilarior, issetque ad dormiendum iuxta acervum manipulorum, venit absconditè, & discooperit pallio, a pedibus eius se proiecit.

8. Et ecce, nocte iam mediâ expavit homo, & conturbatus est: viditque mulierem iacentem ad pedes suos.

9. & ait illi: Quæ es? Illaque respondit: Ego sum Ruth ancilla tua: expande pallium tuum super famulam tuam, quia propinquus es.

10. Et ille, Benedicta, inquit, es a Domino filia, & priorem misericordiam posteriore superasti: quia non es secuta iuvenes pauperes, sive divites.

11. Noli ergo metuere, sed quidquid dixeris mihi, faciam tibi. Scit enim omnis populus, qui habitat intra portas urbis meæ, mulierem te esse virtutis.

12. Nec abnuo me propinquum, sed est alius me propinquior.

13. Quiesce hac nocte: & factò manè, si te voluerit propinquitatis iure retinere, bene res acta est: sin autem ille noluerit, ego te absque ulla dubitatione suscipiam, vivit Dominus. dormi usque manè.

14. Dormivit itaque ad pedes eius, usque ad noctis abscessum. Surrexit itaque antequam homines se cognoscerent mutuo, & dixit Booz: Cave ne quis noverit quod huc veneris.

15. Et rursum, Expande, inquit, pallium tuum, quo operiris, & tene utraque manu. Quâ extendente, & tenente, mensus est sex modios hordei, & posuit super eam. Quæ portans ingressa est civitatem,

16. & venit ad socrum suam. Quæ dixit

xit ei: Quid egisti filia? Narravitque ei omnia, quæ sibi fecisset homo.

17. Et ait: Ecce sex modios hordei dedit mihi, & ait: Nolo vacuum te reverti ad socrum tuam.

18. Dixitque Noëmi: Expecta filia donec videamus quem res exitum habeat. neque enim cessabit homo nisi compleverit quod locutus est.

CAPUT IV.

Booz coram senioribus civitatis accipit possessionem Elimlech, & Ruth uxorem defuncti in uxorem, (cedente alio propinquiore iuri propinquitatis) ex qua genuit Obed avum Davidis regis.

1. Ascendit ergo Booz ad portam, & sedit ibi. Cùmque vidisset propinquum præterire, de quo priùs sermo habitus est, dixit ad eum: Declina paulisper, & sede hic: vocans eum nomine suo. Qui divertit, & sedit.

2. Tollens autem Booz decem viros de senioribus civitatis, dixit ad eos: Sedete hic.

3. Quibus sedentibus, locutus est ad propinquum: Partem agri fratris nostri Elimlech vendet Noëmi, quæ reversa est de regione Moabitide:

4. quod audire te volui, & tibi dicere coram cunctis sedentibus, & maioribus natu de populo meo. Si vis possidere iure propinquitatis, eme, & posside. sin autem displicet tibi, hoc ipsum indica mihi, ut sciam quid facere debeam. nullus enim est propinquus, excepto te, qui prior es: & me, qui secundus sum. At ille respondit: Ego agrum emam.

5. Cui dixit Booz: Quando emeris agrum de manu mulieris, Ruth quoque Moabitidem, quæ uxor defuncti fuit, debes accipere: ut suscites nomen propinqui tui in hereditate sua.

6. Qui respondit: Cedo iuri propinquitatis: neque enim posteritatem familiæ meæ delere debeo. tu meo utere privilegio, quo me libenter carere profiteor.

7. Hic autem erat mos antiquitus in Israël inter propinquos, ut si quando alter alteri suo iuri cedebat: ut esset firma concessio, solvebat homo calcamentum suum, & dabat proximo suo. hoc erat testimonium cessionis in Israël.

8. Dixit ergo propinquo suo Booz: Tolle calcamentum tuum. Quod statim solvit de pede suo.

9. At ille maioribus natu, & universo populo, Testes vos, inquit, estis hodie, quod possederim omnia quæ fuerunt Elimlech; & Chelion & Mahalon, tradente Noëmi:

10. & Ruth Moabitidem, uxorem Mahalon, in coniugium sumpserim, ut suscitem nomen defuncti in hereditate sua, ne vocabulum eius de familia sua ac fratribus & populo deleatur. Vos, inquam, huius rei testes estis.

11. Respondit omnis populus, qui erat in porta, & maiores natu: Nos testes sumus: faciat Dominus hanc mulierem, quæ ingreditur domum tuam, sicut Rachel, & Liam, quæ edificaverunt domum Israël: ut sit exemplum virtutis in Ephratha, & habeat celebre nomen in Bethlehem:

12. fiatque domus tua, sicut domus Phares, quem Thamar peperit Iudæ, de semine quod tibi dederit Dominus ex hac puella.

13. Tulit itaque Booz Ruth, & accepit uxorem: ingressusque est ad eam, & dedit illi Dominus ut conciperet, & pareretur filium.

14. Dixeruntque mulieres ad Noëmi: Benedictus Dominus, qui non est passus ut deficeret successor familiæ tuæ, & vocaretur nomen eius in Israël.

15. Et habèas qui consoletur animam tuam, & enutriat senectutem, de nuru enim tua natus est, quæ te diligit: & multo tibi melior est, quam si septem haberes filios.

16. Susceptumque Noëmi puerum posuit in sinu suo, & nutricis ac gerulae fungebatur officio.

17. Vicinæ autem mulieres congratulantes ei, & dicentes: Natus est filius Noëmi: vocaverunt nomen eius Obed: hic est pater Isai, patris David.

18. Hæ sunt generationes Phares: Phares genuit Esron,

19. Esron genuit Aram, Aram genuit Aminadab,

20. Aminadab genuit Nahasson, Nahasson genuit Salmon,

21. Salmon genuit Booz, Booz genuit Obed,

22. Obed genuit Isai, Isai genuit David.

* Ista Genealogia, eodem modo attingitur 1. Par. 2. 5. & 4. 1. Item Matth. c. 1. & Luc. c. 3. ut aliqua nomina desse velle, propemodum dividere sit: Imò & totius Chronologia sacra (quæ eiusmodi genealogiis innititur) undamentata evellere.

LIBER PRIMUS SAMUELIS,

QUEM NOS

PRIMUM REGUM DICIMUS.

Quatuor libri qui sequuntur, ΒΑΣΙΛΕΙΩΝ a Græcis dicuntur, id est, REGNORUM, ut & a quibusdam Latinis nuncupati sunt; quòd de duodecim tribuum regno, primum integro, postea diviso, tractent. Plerique tamen Latini REGUM dicere maluerunt, quòd preposita tantum Samuelis historia, quæ & ipsa ad dignoscendam originem instituti regni præ necessaria, cetera ad Regum facta pertineant. Hebræi verò duos tantum posteriores Regum appellant, priores Samuelis nomine insigniunt. Cuius hæc esse potuit ratio, quòd & historiam duorum Regum a Samuele unctorum contineant, & que tam in hoc de Säuile, quam in altero de Davide referuntur, Samuelis vera esse vaticinia habent.

Horum ergo PRIMUS, res gestas narrat sub Iudicibus Heli & Samuele, nec non sub Rege Säuile, & per spatium annorum 101. extenditur, ab anno scilicet Heli 1. qui est mundi 2848. ad mortem Säuilis, quam anno 2949. adscribimus.

{ Heli ann.	40. Cap. 4. 18.
{ Sub Samuel	21. Cap. 7. 2. cum 12. 17.
{ Säuil	40. Act. 13. 21.
Summa	101.

CAPUT PRIMUM.

Elcana habuit uxores Annam & Phenennam: quarum Anna diu sterilis, & emule improperio tristis, fusa in Silo coram Heli oratione ad Dominum, genuit Samuelem; quem ablactatum Domino obtulit, ut vouerit.

1. Urr vir unus de Ramathaimophim, de monte Ephraim, & nomen eius Elcana, filius Ieroham, filij Eliu, filij Thohu, filij Suph, Ephrathæus:

2. & habuit duas uxores, nomen uni Anna, & nomen secundæ Phenenna. Fueruntque Phenennæ filij: Annæ autem non erant liberi.

3. Et ascendebat vir ille de civitate sua statutis diebus, ut adoraret & sacrificaret Domino exercituum in Silo. Erant autem ibi duo filij Heli, Ophni & Phinees, sacerdotes Domini.

4. Venit ergo dies, & immolavit Elcana, deditque Phenennæ uxori suæ, & cunctis filiis eius, & filiabus partes:

5. Annæ autem dedit partem unam tristis, quia Annam diligebat. Dominus autem concluderat vulvam eius.

6. Affligebat quoque eam æmula eius, & vehementer angebat, in tantum, ut exprobraret quòd Dominus concludisset vulvam eius:

7. sicque faciebat per singulos annos, cum redeunte tempore ascenderent ad templum Domini: & sic provocabat eam. Porro illa flebat, & non capiebat cibum.

8. Dixit ergo ei Elcana vir suus: Anna, cur fles? & quare non comedis? & quam ob rem affligitur cor tuum? numquid non ego melior tibi sum, quàm decem filij?

9. Surrexit autem Anna postquam comederat, & biberat in Silo. Et Heli * sacerdos sedente super Sellam ante postes templi Domini,

10. cum esset Anna amaro animo, oravit ad Dominum, flets largièr,

11. & votum vovit, dicens: Domine exercituum, si respiciens videris afflictionem famulæ tuæ, & recordatus mei fueris, nec oblitus ancillæ tuæ, dederisque servæ tuæ sexum virilem: dabo eum Domino omnibus diebus vitæ eius; & novacula non ascendet super caput eius.

12. Factum est autem, cum illa multiplicaret precem coram Domino, ut Heli observaret eos eius.

13. Porro Anna loquebatur in corde suo, tantùmque labia illius movebantur, &

* Anno eius administratio - nis 1. Ætatis verò 58. (Iof. 4. 15.) M. 2848. Ant. Chr. 1156. Vide sup. not. ad Iudic. 13. 14.

& vox penitus non audiebatur. Æstimavit ergo eam Heli temulentam,

14. dixitque ei: Usquequò ebria eris? digere paulisper vinum, quo mades.

15. Respondens Anna, Nequaquam, inquit, domine mi: nam mulier infelix nimis ego sum, vinumque & omne quod inebriari potest, non bibi, sed effudi animam meam in conspectu Domini.

16. Ne reputes ancillam tuam quasi unam de filiabus Belial: quia ex multitudine doloris, & mœroris mei locuta sum usque in præsens.

17. Tunc Heli ait ei: Vade in pace: & Deus Israël det tibi petitionem tuam, quam rogasti eum.

18. Et illa dixit: Utinam inveniat ancilla tua gratiam in oculis tuis. Et abiit mulier in viam suam, & comedit, vultusque illius non sunt amplius in diversa mutati.

19. Et surrexerunt manè, & adoraverunt coram Domino, reversisque sunt, & venerunt in domum suam Ramatha. Cognovit autem Elcana Annam uxorem suam: & recordatus est eius Dominus.

20. Et factum est post circulum dierum, concepit Anna, & peperit filium *, vocavitque nomen eius Samuel: eò quòd a Domino postulasset eum.

21. Ascendit autem vir eius Elcana, & omnis domus eius, ut immolaret Domino hostiam solemnem, & votum suum,

22. & Anna non ascendit: dixit enim viro suo: Non vadam, donec ablactetur infans, & ducam eum, ut appareat ante conspectum Domini, & maneat ibi iugiter.

23. Et ait ei Elcana vir suus: Fac quod bonum tibi videtur, & mane donec ablactes eum: precorque ut impleat Dominus verbum suum. Mansit ergo mulier, & lactavit filium suum, donec amoveret eum a lacte.

24. Et adduxit eum secum, postquam ablactaverat *, in vitulis tribus, & tribus modis farinæ, & amphora vini, & adduxit eum ad domum Domini in Silo. Puer autem erat adhuc infantulus;

25. & immolaverunt vitulum, & obtulerunt puerum Heli.

26. Et ait Anna: Obscuro mi domine, vivit anima tua domine: ego sum illa mulier, quæ steti coram te hic orans Dominum.

27. Pro puero isto oravi, & dedit mihi Dominus petitionem meam, quam postulavi eum.

28. Ideirò & ego commodavi eum Domino cunctis diebus, quibus fuerit commodatus Domino. Et adoraverunt ibi Dominum. Et oravit Anna, & ait:

CAPUT II.

Annæ canticum in gratiarum actionem; quarum tres filios & duas filias generavit: ob peccata autem filiorum Heli, & nimiam patris indulgentiam, fit illi & domus eius comminatio, ac mors filiorum prædicitur.

1. Exultavit cor meum in Domino, & exaltatum est cornu meum in Deo meo: dilatatum est os meum super inimicos meos: quia letata sum in salutari tuo.

2. Non est sanctus, ut est Dominus: neque enim est alius extra te, & non est fortis sicut Deus noster.

3. Nolite multiplicare loqui sublimia, gloriantes: recedant vetera de ore vestro: quia Deus scientiarum, Dominus est, & ipsi præparantur cogitationes.

4. Arcus fortium superatus est, & infirmi accincti sunt robore.

5. Repleti prius, pro panibus se locaverunt: & famelicis saturati sunt, donec sterilis peperit plurimos: & quæ multos habebat filios, infirmata est.

6. Dominus mortificat & vivificat, deducit ad inferos & reducit.

7. Dominus pauperem facit & ditat, humiliat & sublevat.

8. Suscitat de pulvere egenum, & de stercore elevat pauperem: ut sedeat cum principibus, & solum gloriæ teneat. Domini enim sunt cardines terræ, & posuit super eos orbem.

9. Pedes sanctorum suorum servabit, & impij in tenebris conticescent: quia non in fortitudine sua roborabit vir.

10. Dominum formidabunt adversarij eius: & super ipsos in cellis tonabit: Dominus iudicabit fines Terræ, & dabit imperium regi suo, & sublimabit cornu Christi sui.

11. Et abiit Elcana Ramatha, in domum suam: puer autem erat minister in conspectu Domini ante faciem Heli sacerdotis.

12. Porro filij Heli, filij Belial, nescientes Dominum,

13. neque officium sacerdotum ad populum: sed quicumque immolasset victi-

* Anno M. 2849. Ant. Chr. 1155. administrationis Heli. 2.

* Puta ætatis pueri anno 3. Vide 2. Machab. 7. 27.

* Deut. 31. 30. Job. 13. 2. Sap. 16. 13.